

Тыныстанова А.А.

ДЕМОКРАТИЯНЫН МЕЗГИЛИНДЕГИ КЫРГЫЗ АЯЛДАРЫНЫН КООМДОГУ РОЛУ

Тыныстанова А.А.

РОЛЬ КЫРГЫЗСКИХ ЖЕНЩИН В ОБЩЕСТВЕ В ПЕРИОД ДЕМОКРАТИИ

А.А. Tynystanova

THE ROLE OF KYRGYZ WOMEN IN SOCIETY IN THE PERIOD OF DEMOCRACY

УДК: 94.321.7(575.2)396.2 Т.93

Бул макалада Кыргыз мамлекетинин эгемендүүлүккө ээ болгондон берки мезгилиндеги кыргыздардын турмушу сүрөттөлөт жана коомдогу өзгөрүүлөр, алардын кыргыз элине тийгизген таасири жөнүндө да айтылат. Андан сырткары демократиянын мезгилинде кыргыз аялдарынын коомдогу орду, алардын жүргүзгөн иштери, гендердик саясаттын ишке ашышы тууралуу айтылган. Бул макалада Совет мезгилиндеги кыргыз аялдарынын коомдогу ролу, алардын өлкөнүн өнүгүшүнө кошкон салымдары жөнүндө дагы маалымат чагылдырылган. Ошондой эле саясий партиялардагы аялдардын орду жөнүндө да айтылат. Андан сырткары парламентте аялдарга карата бөлүнгөн квоталардын туура бөлүштүрүлүшү тууралуу да чагылдырылган. Бүгүнкү күндө шаар менен айыл жерлеринде жашаган калктын иш менен камсыз болушу негизги көйгөйлөрдүн бири экендиги жөнүндө да айтылат.

Негизги сөздөр: Кыргызстан, кыргыз эли, демократия, эл, аял, саясат, коом.

В статье описывается жизнь кыргызов в период с момента обретения кыргызским государством суверенитета и говорится об изменениях в обществе, и их влиянии на кыргызский народ. Кроме того, отмечается роль кыргызских женщин в обществе в период демократии, о проводимой ими работе и о реализации гендерной политики. В данной статье также отражена информация о роли кыргызских женщин советского периода в обществе, и их вклад в развитие страны. А также о месте женщин в политических партиях. Отмечается роль женщин занятость населения, Кыргызстане также отмечается в ней. Кроме того, в парламенте была озвучена информация о правильном распределении квот на женщин. Говорится о том, что на сегодняшний день занятость населения, проживающего в городах и селах, является одной из основных проблем.

Ключевые слова: Кыргызстан, кыргызский народ, демократия, народ, женщина, политика, общество.

The article describes the life of the Kyrgyz people in the period since the acquisition of sovereignty by the Kyrgyz state and refers to the changes in society and their impact on the Kyrgyz people. In addition, the role of Kyrgyz women in society in the period of democracy, their work and the implementation of gender policy are noted. This article also reflects information

about the role of Kyrgyz women of the Soviet period in society, and their contribution to the development of the country. And the place of women in political parties. The role of women in the employment of the population is noted, Kyrgyzstan is also noted in it. In addition, information on the correct allocation of quotas for women was announced in Parliament. It is said that today employment of the population living in cities and villages is one of the main problems.

Key words: Kyrgyzstan, kyrgyz people, democracy, people, woman, politics, society.

Өлкөнүн эң башкы байлыгынын бири, мамлекеттүүлүктүн, эгемендиктин жана бийликтин ээси – бул кыргыз эли болуп саналат. Демократиялык коомдун тушунда жашап жатканыбызга быйыл туура 28 жыл толуп отурат. Мына ушул аралыкта кыргыз эли кандай өсүп-өнүгүүлөргө жетишти, кандай өзгөрүүлөргө дуушар болду, эмнелерди жоготтук жана эмнелерге ээ болдук деген суроолор туулбай койбойт. Демократиялык коомдун тушунда жашап жаткан жалпы кыргыз элине негизинен эмнелер керек деген суроолор туулганда төмөндөгүлөргө токтолсок болот: эң биринчи кезекте кыргыз элинин эркиндигин, теңдигин жана жыргалчылыгын камсыз кылуу, акыйкаттыкты, адилеттүүлүктү, калыстыкты орнотуу, адеп-ахлак ыймандуулукту сактоо менен, ынтымактуулукту, биримдүүлүктү камсыз кылуу жана эмгектенүүнүн натыйжасында өнүккөн адилеттүү коомду куруу болуп саналат. Бүгүнкү күндөгү дүйнөлөшүү доорунда кыргыз элинин улут катары сакталып калуусу, кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн пайдубалын бекем кылыш үчүн улуттар аралык тилектештиктин ыйык туусунун астында биригүү зарылчылыгы негизги орунду ээлейт [1]. Эгемендүүлүккө ээ болуу – бул жалпы элдердин жогорку жактан саясий эрктүүлүгү, эрки, каалосу жана бактысы болуп саналат. Байыркы ата-бабаларыбыздан бери келе жаткан айкөлдүүлүктүн, ачык-айкындуулуктун жолуна түшүүгө эчак эле мезгил келип жетти десек жаңылышпайбыз. Бакыбаттуулукта жана жыргалчылыкта жашоо эмгектенүүгө гана жараша боло тургандыгын кыргыз эли тээ мурунку

доорлордон бери эле түшүнгөн десек туура болот. Заман талабына ылайык, улуу муундагылардын бай тажрыйбасын, орто муундагылардын ар тараптуу кубаттуулугун, жаш муундардын жалындуу жигердүүлүк менен өсүп-өнүгүүсүн багытка буруу үчүн биримдиктин күчүн сезебиз.

Бийлик өкүлдөрү мамлекеттүүлүктү бекемдеш үчүн эң биринчи кезекте ошол жерде жашаган элдерге таяныш керек. Эл болгондо гана мамлекет болот. Эгемендүүлүктүн жана мамлекеттүүлүктүн бирден бир ээси эл болуп эсептелет. Мына ошондуктан элдин байлыгы – элге деген ураандын алдында иш жүргүзүү гана туура өнүгүүгө өбөлгө түзөт. Экономика, саясат жана руханият шайкештикте жүргөн жерде коом тазарып, тең салмактуу өнүгүү жүрөт.

Кыргыз эли көз карандысыздыкка ээ болгондон бери коомдо ар кандай өзгөрүүлөр болду. Карапайым элдин башына оор мүшкүл иш түштү. Кыргыз эли башынан турмуштун оорчулугун өткөрө башташты. Өлкөдө экономикалык кризис күч ала баштады. Завод-фабрикалар биринин артынан бири жабылды. Жумушсуздук күч ала баштады. Айыл жеринде абал ого бетер оорлоду. Калың элдин катмары эмне кылаарын билбей баштары маң болду. Мына ушундай абалдан чыгыш үчүн, үй-бүлөөнү багыш үчүн кыргыз аялдары баш көтөрүп чыгышты. Эзели соода тармагында иштеп көрбөгөн энелерибиз, эжелерибиз, синдилерибиз кытайдын чаар баштыгын жонго салып биринен бири товар алып содогерликке өтүштү. Кытайдан өндүрүлгөн товарлар Кыргызстандын бардык булуң бурчуна тарай баштады. Мына ушул жерден аялдардын ролу чоң жетишкендикке ээ болуу менен үй-бүлөөнү багуу милдети эркектер менен кошо алардын моюнуна жүктөлдү. Үй-бүлөөнү жалаң эле аялдар багып калды деген ойдон чындыгында алыспыз, бирок аялдардын 60-70% чыдамкайлык менен турмуштун ысык-суугуна чыдап үй-бүлөөсүн сактап кала алды. 1991-2000-жылдардагы аралыкта кыргыз эли көп кыйынчылыкты башынан өткөрдү. Аял үйдө – эне, сыртта ишкер деген наамга да татыктуу болушту. Кыргыз аялдарынын алды коңшулаш өлкөлөрдө да соода – сатык, ишкерлик менен алектене башташты. Кыргызстанда кийим-кечек тигүү цехтери жумуш менен камсыз кылууда алдыңкы орунга чыкты. Айыл-жерлеринде ишкер айымдар уюмдары түзүлүп кыз-келиндер иш менен камсыз боло башташты. Кыргыз элинин унутулуп бараткан оймо-чиймелери кайрадан жандана баштады. Кыргыз аялдарынын ичинен ишкер айымдардын саны өсө баштады. Айыл жеринде мектептерде мугалимдик кесип, ооруканаларда врачтар, медайымдар гана өз ордуларын жоготпой иштеп калышты. Бирок булардын да теңи айлык маянанын

төмөндүгүнөн соода тармагына өтүштү. Мунун кесепетинен мектептерде мугалимдер жетишпегентиктен билим берүүнүн сапаты төмөндөй баштады [2].

Эгемендүүлүккө ээ болгондон бери гендердик маселе арткы орунга жыла баштаган. Аялдарды мамлекеттик иштерге тартууга жакшы көңүл бурулган жок. Ал эми мурунку мезгилди алсак кыргыз аялдары баатырлар менен кошо жүрүп, жанында акыл кеңешчиси да болушкан. Болбосо Каныкейдей энебиз, Айчүрөктөй акылман, Жаңыл Мырза, Кыз Сайкалдай баатырларыбыз, Курманжан даткадай энелерибиз кайдан чыкмак эле. Союздун мезгилинде гендердик маселеге өзгөчө көңүл буруу, кыз-келиндерге аяр мамиле жасоо менен коомдук, партиялык иштерге активдүү тартышкан. Кыргыз кыз-келиндери алдыңкы саанчы, алдыңкы механизатор, алдыңкы чабан, алдыңкы тигүүчү деген урмат-сыйга ээ болушкан. Социалисттик Эмгектин Баатыры деген ардактуу наамдарды алышкан. СССР Жогорку советине чейин аттары айтылып, депутаттык мандатка да ээ болушкан. Райкомдун, обкомдун экинчи, үчүнчү секретарлыгына сөзсүз аял жолдоштор тартылган. Зууракан Кайназарова, Керимбүбү Шопокова, Өлмөскан Атабекова, Күлүйпа Кондучалова, Жамал Ташыбекова, Рафа Айдарбекова, Даркүл Күйүкова, Бакен Кыдыкеева, Сабира Күмүшалиева өңдүү ж.б. баатыр энелерибиз кайдан белгилүү болмок эле [3].

Улуу Ата-Мекендик согуш мезгилинде да карапайым кыргыз аялдары үй-бүлөө менен кошо коомдук иштерге активдүү катышып келишкен. Колхоз-совхоздо күндөп-түндөп иштешип, жеңиштин ийгилигине өз салымдарын кошушкан. Согуш мезгилинде да кыргыз аялдарынын арасынан алдыңкы механизаторлор, алдыңкы сугатчылар, дыйканчылыкты да мыкты өздөштүргөн мыктылар чыккан [4]. Алардын ар бири өз мезгилинин лидери болушкан. Ал мезгилден бери канчалаган суулар акты. Коом өзгөрдү. Демократиянын сабактары кыргыз аялдарынын кулк-мүнөзүн да өзгөртүүгө жетишти. Турмуштун оорчулугунун айынан кыргыз аялдары кыйын турмушту баштарынан өткөрө башташты.

Гендердик саясат туура ишке ашса аялдар баардык ишке эркектер менен тең тайлашып иштеп кете алышмак. Гендердик маселени чечүүдө саясий эрк керек. Мамлекеттик программаларды ишке ашырыш керек. Коомдо аялдардын ролу кандай деген суроо туулушу мүмкүн? Бизде тажрыйбалуу билимдүү аялдар көп, бирок алар саясатка аралашкысы келбейт. Ал эми саясий партиялар аялдарга көп көңүл бөлүшпөйт, саясатка тарткысы келбейт. Азыркы партиялар негизинен акчалуу аялдарга көбүрөөк карашат, ал эми билим сапатына көңүл бурушпайт. Бирок ошондой болсо да

бүгүнкү күндө аялдар уюмдары көп. Алар биргелешип жер-жерлерде форумдарды өткөрүшөт. Бирок аялдардын бириге албай калган жактары да бар. Муну биз эмнелерден көрө алабыз. Мисалы: депутат айымдарды алсак жарымы жөн эле депутат статусуна ээ болуу менен сессияга келип кетип жүрүшөт, жарымы трибунага чыгып сөз сүйлөгөндөрү менен эч убакта аялдардын кызыкчылыгына көңүл бурушпайт. Ал эми жергиликтүү кеңештерде аялдар пассивдүүлүктү көрсөтүшөт. Себеби жергиликтүү кеңешке алар өздөрү аралашкысы келбейт. Кой андан көрө үйдө балдарымды багып отура берейин деген сөз алардын аң-сезимине сиңип калган эле. Ошондуктан алардын саясатка аралаштыруу ишин жакшыртуу керек. Аялдардын билимин деңгээлин көтөрүшү керек. Беш-он жылдан кийин убакыт дагы, коом дагы башка нукка өзгөрүшү мүмкүн. Мына ошого биз даяр болушубуз керек. Биз демократиянын мезгилинде тарыхта, кийинки муундарга татыктуу таасир калтырышыбыз керек. Баардык жерлерге аялдар үчүн кам көрө турган уюмдарды көбүрөөк ачышыбыз керек. Ал эми уюшулуп иштеп жаткандарынын андан ары иштеп кетишине өбөлгө түзүп, жардам беришибиз керек. Бул үчүн бардык мамлекеттик кызматкерлерибиз, өкмөт башчысы, президентибиз баш болуп жакшы көңүл буруш керек. Азыр аял жолдоштор керек болсо сыртта да иштеп, эркектер менен тең тайлашып иштеп үй-бүлөөсүн багып жатышат. Бизде мамлекеттик кызматтарга иштей турган акылдуу кыз-келиндерибиз ондоп саналат. Алардын көпчүлүгү башка мамлекеттерде билим-тажрыйбасын жайылтып эмгектенип жүрүшөт.

Аялдар үчүн кызмат орундарды жогорулатуу керек. Аялдар үчүн бөлүнгөн квотаны туура чечүү менен гендердик саясат боюнча улуттук кеңештин катарына да аял жолдошторду тартуу керек. Бардык жерлерде сакталып келе жаткан эски үрп адаттардан арылышыбыз керек. Бүгүнкү күндө аялдын милдети үйдө отуруу, бала багуу деген илдеттен арыла албай келе жатабыз. Кыз-келиндердин абалы бара – бара төмөндөп кетишине жол бербешибиз керек. Кайрымдуулук иштерин кеңири жайылтуу керек. Маалымат техникалык каражаттарды баардык аймактарда кеңири жайылтуу керек. Бул айыл жерлеринде жаңы маалыматтардын жайылышына чоң жардам бере алат [3].

Айыл жерлеринде кадр маселеси жагынан бир топ аксап келебиз. Билим берүү, медицина тармагында иштей турган кадрлар жетишпейт. Мектептерде билимдүү мугалимдер барган сайын азайып бара жатат. Мына ошондуктан биринчи кезекте баардык тармакта сапатты көтөрүшү керек. Бул тармактарда иштегендердин басымдуу бөлүгүн аял жолдоштор түзөт.

Биздин мамлекет карангы, сабатсыз өлкө эмес. Бүгүнкү күндө келечек муундардын тагдыры бизди тынчсыздандырбай койбойт. Канча миндеген балдар мектепке тартылбай базар тармагында жүрүшөт, муну көзөмөлгө алыш керек. Мамлекеттин эсебинде турган бала - бакчалар бизде жетишпейт. Бала-бакчалардын имараттарынын баары жеке менчикке сатылып кеткен. Айрым айыл жерлеринде мектептер урап, кулап калуу абалында турат. Мамлекет бул абалды көрүп билсе да колдоого ала албай келе жатат. Кулап калуу коркунучунда турган айрым мектептерде билим алып жаткан окуучуларды айлалары кеткенде жеке менчик үйлөрдө окутуп жатышат. Бул канчалык деңгээлде сапатуу болооруна кимдин көзү жетет. Бүгүнкү күндө билим берүү тармагын ар тараптан көтөрүү маселеси негизги маселе. Бул иш боюнча баардык жерде олуттуу маселе катары көңүл буруу менен мамиле кылууга мезгил жетти. Мамлекетти эле карап отура бербей ар тараптан колдоого алууга мүмкүнчүлүк бар. Айыл жерлеринде колунда барлар мечит салуу менен бирге, балдардын келечеги үчүн кам көрүп, мектеп, бала - бакча куруу керек экендигине өз салымдарын кошсо жакшы болмок. Айыл жерлеринде иш менен камсыз кылуу маселесин көтөрүү бүгүнкү күндүн негизги талабы.

Парламенттик башкаруу системасында гендердик маселе каралып, туура чечилиш керек. Партияларга алаарда сиңирген эмгегине, билим сапатына, кадыр-баркына, кылган кызматына карап кабыл алыш керек. Бизде мындай талаптарга жооп бере турган аял жолдоштор бар, бирок алар көпчүлүк учурларда көмүскөдө калып келишет.

Бүгүнкү күндө кыргыз эли үчүн, элдин келечеги үчүн кам көрүп келген өткөөл мезгилдин президенти Роза Исаковна Отунбаеваны алып көрөлүчү. 2010-жылдагы кандуу апрель, июнь окуяларынан кийин мамлекет башында болуп, эр-жүрөк эркек жолдоштор даай албай турганда, кыргыз элин аман сактап калууга чоң салымын кошкон. Бир жыл аралыгында президенттик милдетти так аткарып, андан кийин тынч жол менен президенттикти өткөрүп берди. Себеби Роза Исаковна кыргыз кыздарынын ичинен чыккан демократиянын мезгилине чейин эле саясатта такшалган, баатыр, даанышман, акылдуу, кыргыздын кызы десек эч жаңылышпайбыз. Кыргыз айымдарынын ичинен Р.И. Отунбаевадай кыз-келиндер көп. Мына ошондуктан келерки шайлоолордо гендердик маселени эске алуу менен татыктуу айымдарды Жогорку Кеңешке, жергиликтүү кеңештерге тартыш керек. Ишкердүүлүк менен алектенгендерге бут тоспой, болушунча жардам бериш керек. Мамлекеттебиз өсүп өнүгүп алдыга жылыш керек. Эң негизгиси экономиканы

көтөрүш керек. Мамлекеттик иштерге аял жолдошторду көбүрөөк тартыш керек. Алардын коомдогу ролун жогорулатууга ар тараптан көмөк көрсөтүш керек. “Эне – үйдүн куту”, “Карыя төрдүн көркү” деген ураандын алдында иш алып барууга менимче убакыт небак келип жетти го деп ойлойм. И. Раззаков айткандай “Сен таза болсоң, мен таза болсом, коом таза болот” деген ураандын алдында келечектеги урпактарга, тарыхта татыктуу, кыргыз эли демократиянын мезгилинде момундай жашаган деген маалыматты калтырышыбыз керек. Буга бардык кыргыз элинин күчү, духу, руху жетет.

Биз улам алдыга умтулуп жакшы жашоону жайылтышыбыз керек. Иш алып барууну, экономиканы

көтөрүүнү жакшы жолго коюуга небак убакыт келип жетти. Өнүккөн өлкөлөрдөн үлгү алуу менен мамлекетти алдыга жылдыруу демократиянын негизги талабы. Бүгүнкү күндө өнөкөткө айланып бара жаткан ач көздүктү, көрө албастыкты, түркөйлүктү түп тамырынан бери омкоруп салып, ордуна айкөлдүктү, аруулукту, адилеттүүлүктү, кең-пейилдүүлүктү, нарктуулуктун негизинде мыйзамдуулукту орнотушубуз бүгүнкү күндүн негизги талабы десек жаңылышпайбыз.

Адабияттар:

1. Интернет булактары.
2. Осмонов Ө.Ж. Кыргызстан тарыхы. - Б., 2010.
3. Интернет булактары.

Рецензент: к.и.н. Утрекеева Дж.А.